

DE GROEI VAN HET ANTI-JOODSE STEREOTYPE

prof. D. van Arkel

Het is nauwelijks doenlijk om in kort bestek het hele theorievormingsproces over discriminatie verschijnselen weer te geven. Hier zal dan ook alleen maar getracht worden te laten zien hoe voornoemde optiek (zie het artikel van de heer Van Arkel eerder in dit nummer - red.) een rol speelt bij het theorievormingsproces.

Toen na Constantijn en vooral na Theodosius de Grote het christelijk "symbolisch universum" tot de heersende geworden was, rees voor de kerk uit de toch al bestaande conflicten met Joden over de juiste interpretatie van het Oude Testament een vrijwel onoplosbaar dilemma. Er waren nu veel "broodchristenen", die niet al te sterk in de schoenen van het geloof stonden. Wel via Christendom in contact met Joodse tradities maar onverschillig over het preciese onderscheid, bezochten velen van hen de synagoge in plaats van de kerk. Dit eiste optreden van de kerkelijke leiders bijvoorbeeld Chrysosthomos, maar blijkens klachten van Agobardus en Amulo, aartsbisschoppen van Lyon, deed het probleem in 9e eeuw Gallie zich nog steeds voor. Het dilemma voor de kerk lag daarin, dat zij het Jodendom niet kon negeren of doodzwijgen, omdat de "Hebraica veritas" voor haar onaanastbaar en functioneel was. Men kon het niet uitroeien want: "God wacht op hun bekering" en die bekering zou de Parousia, de Wederkomst, inluiden en daarmee het "einde der tijden"; de joodse godsdienst was in de Codex Theodosii uitdrukkelijk erkend als de enige niet-christelijke "religio licita". De enige oplossing was via stigmatisering Joden sociaal isoleren, te meer noodzakelijk zolang als tussen leken en joden op het sociale vlak en in het economische verkeer nog goede betrekkingen waren. Vandaar dat Marcel Simon in "Verus Israel" terecht formuleert "het kerkelijk antisemitisme is een functie van het leken-philosemitisme"

Stigmatisering heeft inderdaad weinig effect zolang als het door dagelijkse open interactie gecorrigeerd wordt. Afnemende interactie = toenemende sociale afstand zal aanvaarding ervan bevorderen.

Toeneming van sociale afstand, gedefinieerd als omgekeerd evenredig met het aantal open interactiemogelijkheden is derhalve een tweede noodzakelijke variabele. Zij kan wiskundig worden weergegeven als:

$$D = \frac{C}{2^{n-1} - 1}$$

berekend met behulp van de "driehoek van Pascal", waarbij D staat voor sociale distantie, C voor een eventueel in het onderzoek te vinden constante, n voor de joodse groep in al haar (nog veelvuldige) economische en sociale sub-categoriën. Als $n \rightarrow 1$, d.w.z. als de joodse groep als zodanig een gesloten sociaal-economische subgroep gaat vormen geldt: $D \rightarrow \infty$.

In Byzantium, waar een geld-economie gehandhaafd bleef, en daarvoor een effectief bureaucratisch apparaat, waar de militaire revolutie van overgang van infanterie op cavalerie niet op feodale wijze werd opgelost - de "kataphrakten" werden uit de kleine boerenstand gerecruteerd - kon isollement van boven af worden opgelegd en gecontroleerd. Gegeven de caesarpapistische conceptie van de staat, die de keizer deed zien als opvolger van zowel Caesar als Christus, geformuleerd door Eusebius van Caesarea, werd geen enkel volksinitiatief, als strijdig met de keizerlijke prerogatieven, geduld, en effectief verhinderd. (Vergelijkbaar met de mening van Metternich, die in elke andere vorm van anti-semitisme dan van overheidswege een vorm van volkssoevereiniteit zag.) Door gefanatiseerde volksmassa's geïnitieerde bloedbaden kwamen derhalve niet voor, en dus ook niet de massamoorden rechtvaardigende rationalisaties in het volksgeloof, zoals de rituele moord

en schending van de hostie, en geen specificatie van sociale en economische posities; zeker niet de positie van de geldschiet, omdat o redietverlening in Byzantium staatszaak was. Het hele complex van misdaad rechtvaardigde beschuldiging kwam in de eigenlijke Orthodoxe wereld niet voor (Rusland en Roemenië zijn uitzonderingen, te herleiden naar Polen). Hier ligt een sleutel tot de intrigerende vraag hoe het verklaarbaar is, dat terwijl de Griekse liturgie anti-Joodser is dan de Latijnse, in Orthodoxe landen weinig of geen anti-semitisme voorkomt en in landen van Latijnse liturgie en derivaten juist zeer veel.

In het Westen, door geleidelijke uitsluiting uit landbezit en agrarische activiteit van Joden door een feodaliseringproces -Joods land was allodiaal land- door een zeer complex proces van uitsluiting uit gilden, kwam een daaruitvolgende specificatie van sociale en economische positie tot handel in tweede-handsgoederen en credietverlening tot stand, en de daaruitvolgende geografische isolatie- elk beroep eigen wijk, in het Joodse geval geconcentreerd rond synagoge, oorsprong van het ghetto -. Daar andert derhalve n:1 en dientengevolge D : ∞. Correctie van stigmatisering door interactie vindt dus in steeds afnemende mate plaats.

In het feodaal versnipperde West-Europa beschikt, in tegenstelling tot Byzantium, geen kerkelijke of wereldlijke overheid over voldoende effectieve machtsmiddelen om bloedbaden van vaak door chiliastische verwachting gefanatiseerde volkmassa's te verhinderen. Pogingen tot bescherming werden wel gedaan door vorsten omdat Joden de schatkist spekken, door kerkelijke overheden om theologische overwegingen of beiden. Misdaad verontschuldigde beschuldigingen in het volksgeloof, toch vaak afkerig van kerkelijk gezag, kunnen welig tierden. Zij concentreren zich rond de voorstelling van de Jood als Satansdienaar, vijand der christenheid en Mammondsdienaar, de "Geltmensch".

Een derde variabele is nog nodig: terrorisering van de potentiële discriminant tot actieve. Een eenvoudig

voorbeeld is de houding van iemand die in een lynch-partij terechtkomt en van de onschuld van de betreffende neger overtuigd is. Geeft hij uitdrukking aan zijn overtuiging, dan kan hij erop rekenen als "Niggerlover" zich de woede van de gefanatiseerde massa op de hals te halen, met alle gevaren van dien. Uit angst doet hij niets ter verdediging, voelt zich schuldig, en kan het makkelijkst van zijn schuldgevoelens afkomen, door zichzelf alsnog van de schuld van de betreffende neger te overtuigen. Ditzelfde mechanisme is bij heksenprocessen en Jodenvervolgving aantoonbaar.

De drie variabelen leveren in een matrix acht mogelijkheden, die alle acht, historisch toetsbaar en aantoonbaar zijn.

stigmatisering sociale terrorisering
afstand

-	-	-
-	+	-
-	-	+
-	+	+
+	-	-
+	-	+
+	+	-
+	+	+

Op deze wijze kan theorievorming over de groei van het anti-Joodse stereotype uit de optiek van gesocialiseerde interpretatiekaders en symbolische universa als noemerend voor het handelen plaatsvinden.

Aangezien dit model bruikbaar leek in andere gevallen van discriminatie, wordt een poging ondernomen het model op zijn bruikbaarheid in Zuid-Afrika te toetsen. Ineffectiviteit van het Kaapse gezag maakt b.v. terroriseringsverschijnselen van de potentiële discriminant in de binnen landen aannemelijk. Problematiek rond kinderdoop en toelating tot het avondmaal, alsmede de voorstelling dat gekleurden de "Zonen van Cham, onze waterdragers" zijn bevordert stigmatisering, alsook de noodzaak gekleurden te dwingen voor zeer lage lonen te laten werken. De zeer hoge winningskosten van goud en de daaruit voortvloeiende noodzaak lonen zo laag mogelijk te houden, met name voor (per definitie)

(vervolg: zie pag. 62)